

INFORMÁCIÓ, KULTÚRA, TÖRTÉNELEM

Mass media — két bűvös szó, amely cikkek, tanulmányok, könyvek végeláthatatlan sorát hívta már életre. Mass media — korunk jellemzője, mindennapjaink részese, szabad időnk ura, világképünk alakítója. Dúsan burjánzó irodalmában egy név: Marshall McLuhan kanadai professzornak, világhírű könyvek szerzőjének a neve tolakszik előtérbe (bocsánat a tiszteletlen kifejezésért!), főleg Nyugaton, de immár nálunk is az utóbbi években. Sajtóban és értekezésekben egyre többen hivatkoznak rá; említik, értékelik, méltatják és szidják, s mindezt jó okkal. Képesítése szerint filológus, a társadalmi kérdések területén inkább autodidaktaként portyáz. Szövegei rendkívül bonyolultak; alapgondolatai egyszerűek és érthetőek — ha már kihámozta őket az ember. Szemléletmódja sok mindent leegyszerűsít, gyakran erős túlzásba esik, de sok mély összefüggést érzékeltet olvasóival. Egyoldalú: néhány alapgondolat megszállottja, és ezeket mindenre kivetíti; de egyoldalúsága előny is, sőt erény bizonyos értelemben, mert ezáltal erősebben exponálja, élesebben világítja meg lényeges dolgok lényeges vonásait. Az egy gondolatra maximálisan összpontosító ember egyoldalúsága ez.

Ennek az értékelő kijelentésnek a jegyében kívánom álláspontját ismertetni és bírálni. Munkássága sok támadási felületet kínál. Bírálni lehet, tudomásul nem venni gondolatait — lehetetlen, ha nem akarjuk mesterségesen szegényíteni a magunk eszmevilágát.

Stílus, módszer, szemlélet

„Jelen munkám... érzékletek és megfigyelések mozaikjából áll” — írja szerzőnk egyik főművében. A Gutenberg-galaxisban (*La Galaxie Gutenberg, face à l'ère électronique, les civilisations de l'âge oral à l'imprimerie* Paris. 1967. A továbbiakban is ezt a francia kiadást idézzük, és nem az 1962-ben megjelent angol nyelvű eredetét). Valóban — maga McLuhan ismétli meg könyvének egy másik helyén — érzékletek és megfigyelések mozaikszerűen kiképzett halmazát tárja olvasói elé, nem gondolatok folyamatos láncolatát.

A diszkurzív okfejtés az írott s főleg a nyomtatott szöveg linearitásának, egy-sikű és tördelt voltának folyamánya, véli McLuhan, olyan gondolkodási és kifejezési mód, amelyet az új kor, az elektronikus mediák kora túlhaladni készül. Maga tehát tudatosan elveti ezt a — szerinte — történelemileg meghaladott megismerési és közlési módot. Tárgyához, pontosabban tárgyaról alkotott véleményéhez, szemléletmódjához alkalmazza vizsgálati módszerét és írásainak stílusát: ezzel is a Gutenberg-galaxis, a nyomdaközpontú kultúra meghaladását, a ma és a holnap korának megfelelőbb stílus kialakítását szorgalmazza, egy olyan stílusét, amelyben a képzelet (végre ismét) vezető szerepet játszhat. Szabadon hagyja csapongani tehát képzeletét, előadásmódja szándékosan ködös, mint a csillagrendszer; A Gutenberg-galaxist ideogramként vagy akár „happening” képében is ki lehetne fejezni, jelentette ki egy interjúban (lásd *Secolul* 20. 1970. 6. 91), mert olyan tényezők szimultán összejátékáról

van szó benne, amelyek közvetlenül nem kapcsolódnak egymáshoz. Mondatai híven követik gondolatainak stílusát. E stílusban a metaforának hatalmas szerepe van; a metafora ismeretelméleti funkcióját pedig ki tagadhatná? De arról megfelelkezhetünk-e, mint McLuhan teszi, hogy a metaforikus megismerés — nem tudományos megismerés?

A „hagyományos“, diszkurzív gondolkodásmód elvetése a tudományos és filozófiai megismerés sajátos, lényegi jegyének elvetése. Mint minden szerző, McLuhan is meg akarja győzni olvasóit a maga igazáról. De elsősorban nem érvekkel — az érvelés éppen a tudományos fejtegetés sajátossága —, hanem képszerűen vázolt tételei szuggesztív erejével. Nem bizonyít: illusztrál. Érvekként kezeli az idézeteket: valaki valamikor állított olyat, ami gondolataiba beilleszthető: ez hát a való. Mondják, tehát igaz. Mindenre példát mond, rengeteg példát, s minden példához szabadon társít más gondolatot, más képet, más példát. Ezért képekben, példákban, idézetekben hallatlanul gazdagok munkái. Színes olvasmányok. Nehéz olvasmányok. Féloldalmi bekezdésben néhol klasszikus balettről, politikáról, konyhaművészetéről, katonai stratégiáról, irodalomról és még sok minden egyébről szó esik. Megjegyzései szellemesek, gondolat társításai meglepőek, példái gyakran találóak. Csak azzal az egyszerű, régi — és nem mellőzhető! — igazsággal nem számol, hogy a példa, önmagában, semmit sem bizonyít, mert tetszőleges példát az égvilágon mindenre s mindennek az ellenkezőjére is lehet találni. Csak azt nem veszi tekintetbe, hogy a metafora, még ha lényegre tapintó is, nem helyettesíti a felvillantott jelenség vagy összefüggés magyarázatát. Ezméinek mozaikszerű felépítése és kifejezése ezért az önkényesség jegyeit viseli magán, ítéleteiben gyakran elmosódnak a ténymegállapítások és az értékítéletek határai.

Így tehát: stílusa, módszere, szemlélete paradoxális. Egy a tudományosság szellemétől telített kort szándékszik kifejezni — nem tudományos módon. Szemléletmódja, gondolatvilága lényegileg spekulatív. De — mint már nemegyszer a gondolkodás történetében — a spekuláció intuitív valóságérzékelésre támaszkodva, mérész nagyvonalúsággal tapint ki és tár fel lényeges összefüggéseket.

Tárgykör és látókör: történetfilozófia

Sokan szociológusként tartják számon McLuhant, főleg azért, mert a mass media divatos szociológiai téma. Azonban sem szemléletmódja, sem módszere nem jellemző a mai szociológiai gondolkodásra. Spekulatív jellege műfajilag inkább a filozófiai esszé területére utalja művét.

De itt már nem formai jegyekről szólunk: lényegileg filozofikus e mű célkitűzése szerint. Mert közvetlen tárgykörét állandóan túllépi, a rávonatkozó megállapításokat messzire — a magasszintű általánosítások szintjére — vetíti ki. McLuhan örökös és egyetlen témája: közvetlenül a korunkra jellemző tömegközlelési eszközök jellegének és hatásainak vizsgálata. De következetes következetlenséggel ágítja tárgykörét: a mediák által terjesztett és képviselt információ vizsgálatából így lesz Marshall McLuhan kezén kultúrfilozófia, s ebből, tovább, általános történetfilozófia. Az információ-terjesztés mai fontosságát a közeli és a távoli múltba vetíti vissza: egymást követő kultúrkörök lényegét keresi a rájuk jellemző mediák milyenségében, majd továbblépve, a mediák jellegéből és szerepéből bontja ki egész történelmi korok és társadalmi rendszerek mibenlétét és váltakozásait. S természetesen — mint minden spekulatív történetfilozófust — az egyetemes történelem távlatai érdeklik.

Hivei szemében McLuhan az új kor profétája: napjaink valóságában a holnap jegyeit fürkészi. *Understanding Media: megérteni a médiákat* — másik nagy könyvnek a címe ez — célkitűzést fejez ki: korunk jellegét és fejlődésünk tendenciáit megérteni, a tudatos és helyes alkalmazkodást előmozdítani. Realisztikus és utópisztikus elemek paradoxális keveredése színezi jövőábrázolását; haladó és nagyon is konzervatív tételek vegyületét kínálja tanítványainak és olvasóinak.

Közlés, érzet, technika

McLuhan vállalkozása természetesen nem egyedülálló. Szemléletmódja nem egy rokonvonást mutat korunk más szellemi áramlataival. Két vonatkozást említenék, amelyek talán alkalmasak arra, hogy gondolatainak ívét érzékeltessük.

Meglehetősen kézenfekvő manapság a technika hatalmas fontosságának felismerése. Nem egy filozófiai és szociológiai társadalomkép alapul olyan felfogáson, amely a technikai fejlődést tekinti döntőnek, egyedül döntőnek. Csupán a stadiális gazdasági fejlődés Rostow-féle elméletét említem itt, amely szerint az emberiség történetének nagy szakaszait a technikai fejlődés minőségi változásai határozzák meg, tekintet nélkül a társadalom gazdasági, politikai és egyéb viszonyaira. Innen ered az egységes ipari társadalom elmélete, amely szerint a gazdasági (értsd: technikai) fejlődés hasonló foka hasonló életmódot, társadalmi berendezkedést eredményez mindenütt, a gazdasági (tulajdon-) és politikai viszonyok különbözősége ellenére. Egy valóságos tényező fontosságának egyoldalú és leegyszerűsítő eltúlzásáról van itt szó. Számtalan elmélet világunk száz bajáért a gépesítést, automatizálást, tudományos fejlődést okolja, a technika és a tudomány „diabolikus“, romboló jellegét bírálja, anélkül azonban, hogy bírálná azokat az intézményeket és társadalmi viszonyokat, amelyek között a technikai-tudományos fejlődés végbemegy. Nos, lényegében így jár el McLuhan is, csak hogy ő nem az általános technikai fejlődést, hanem egyik sajátos oldalát ragadja ki, az információközlés (és -szerzés) „technológiáját“, ennek és csupán ennek a fejlődésére, mutációira alapít egy új történelmi korszakolást: a szóbeliség kora, a nyomtatott betű kora (a kettő között az átmenet a fonetikus írás kora), az elektronikus hírközlés kora.

McLuhan a kultúra minden vonását, a társadalmi élet minden vonatkozását az adott korszak uralkodó hirszerző-közlő technológiájából vezeti le, a társadalmi-gazdasági alakulatok mibenlétére, meghatározóira nincs tekintettel. Egyoldalú persze, de újat mond. Marx utalása, miszerint az ember anatómiája adja meg a kulcsot a majom anatómiájának a megértéséhez, erre is vonatkozik: a mass mediák mai szerepe, fontossága új összefüggések feltárását teszi lehetővé múltbeli, kevésbé fejlett állapotokra, szerepükre vonatkozóan is. Erre figyelt fel szerzőnk, és ez adja, elsősorban, vállalkozásának eredetiségét.

Másodsorban arra a — talán kevésbé kézenfekvő — érintkezési felületre hívnám fel a figyelmet, amely nézetem szerint McLuhan eszméi és a jelenkori strukturalizmus bizonyos vonatkozásai között található. Nemcsak a strukturalista elméletek mechanicista vonásaira és technokratikus tájékozódására gondolok, hanem a Foucault-féle megismerés „archeológiájára“ is. McLuhan is az emberi megismerés és a környezethez való viszonyulás módjainak szükségszerű változásait, mutációit szándékszik különböző korok művelődéstörténetéből kibányászni; az információ közlésének technikai alapja szerinte meghatározza az ismeretek megszerzésének módjait, az ember környezetéhez való viszonyulásának lényegét, a világ érzékelésének módját, sőt érzékleteinek és gondolataink tartalmát is. A strukturalizmus mechanicista

objektivizmusának jegyei ismerhetők fel McLuhan mass media-elméletében. Amint a strukturalisták „elméleti antihumanizmusa“ szerint nem az ember cselekszik a társadalomban, hanem a társadalom az ember által, nem az ember beszél a nyelv, hanem a nyelv beszél az ember által, úgy McLuhannél is a hírközlő közeg a közlendő meghatározója, a hírhordozó technika fejlődése az ember (és a kultúra, a társadalom, a történelem) alakítója.

The Medium is the Message

Ez a fejezetcím (Understanding Media, The Extensions of Man. New York, 1964, 23) jelmondszerűen fejezi ki a mcLuhanizmus egyik lényegi elemét: a közeg, az eszköz maga a tartalom, az információ, a mondanivaló.

Bizarrságában sem minden alapot nélkülöző gondolat: „... az igazi közlendő a medium maga, tehát egyszerűen szólva, egy medium hatása az egyénre vagy a társadalomra attól a mértékváltozástól függ, amelyet minden új technológia, önmagunk minden megtoldása életünkben előidéz“ (Understanding Media, 23). Ez akkor vált nyilvánvalóvá, írja másutt McLuhan, mikor — korunkban — a mediák fejlődésében ugrásszerű változás állt be; amíg a fejlődés lassú, lépcsőzetes volt, úgy tűnik, hogy a tartalom a közlendő. McLuhan gondolata, mondhatnók: felfedezése az, hogy a medium nem üres forma, nem semleges közeg, amelyben bármilyen információ, bármilyen tartalom keringhet; az ősi tam-tam, az írott szöveg és a televízió nem egyformán alkalmas ugyanannak az információnak az elraktározására és terjesztésére, sőt az információ-szerzést, a megismerésnek, a világ érzékelésének módját is másként és másként befolyásolja. Befolyásolja — ez a megfogalmazás kifejezi, úgy hiszem, azt a racionális magvat, amely McLuhan gondolata magába foglal. „The Medium is the Message“ — ez eredeti, szószerinti értelmében túlhajtott s így ferde igazságot hirdet, a megfogalmazás túlértékeli a forma tevékenységét, mellőzi vagy egyenesen tagadja a tartalom aktív, meghatározó jellegét, sőt a formára gyakorolt bármilyen befolyását is. „...mert a medium alakítja és határozza meg az emberek tevékenységének és viszonyainak módját és skáláját, Tartalmai és alkalmazásai változók, és nincsenek hatással az emberi kapcsolatok természetére. Tulajdonképpen a mediák legfőbb tulajdonosága az, hogy tartalmuk elrejti természetüket“ (Understanding Media, 25).

McLuhan nem veszi figyelembe, hogy a medium változása, fejlődése végső soron éppen a társadalom információ-szükségeitől, a terjesztendő információ mennyiségétől és milyenségétől függ. Nem veszi figyelembe a kibernetika és modern információ-elmélet egyik alaptételét, amely szerint az információ nem tévesztendő össze az azt terjesztő vagy elraktározó közeggel, amennyiben ugyanaz az információ analóg módon reprodukálható különböző közegekben.

„Meleg“ és „hideg“ mediák

Sajátos tipológiát alakított ki McLuhan: minden létező és elképzelhető medium két típusát különbözteti meg az idézett jelzőkkel. „Melegek“ azok a mediák, amelyek „erősen meghatározottak“, nagy mennyiségű információt hordoznak és passzív magatartást váltanak ki az információt befogadó egyénből vagy közönségből. A „hideg“ mediák, ellenkezőleg, kevésbé meghatározottak, ezért „fehér“ — kitöltésre váró — részeket kínálnak közönségüknek, lehetővé teszik, sőt igénylik az aktív átvételt, a rezonáló érzékelést.

Más helyeken tett kijelentései alapján könnyen belátható, hogy McLuhan szerint a mass mediák jelenkori fejlődése a „hideg“, tehát a közönségtől aktív hozzá-

járulást kívánó közegek eluralkodása felé tart, és hogy a szerző maga is igyekszik ezt a kívánatos fejlődést előmozdítani. Az aktív információfelvétel korszerűbb, inkább megfelel a ma és főleg a holnap kultúrájának, társadalmának — mondja szerzőnk —, és véleményével csak egyetérthetünk. E tekintetben a mass mediák szerepének és lehetőségeinek konkrét — nem spekulatív — tanulmányozása még sok lehetőséget nyújthat a javításra.

Ugyanakkor lehetetlen észre nem vennünk, mennyire önkényesen sorol be McLuhan e két kategóriába mindenféle mediumot, legtöbbször egyoldalúan kiragadott, felületi jegyek alapján. A beszéd szerinte hideg medium, a látásra épülő mediák — így az írott, főleg a nyomtatott szöveg — viszont melegek, elnyomják az aktív érzékelést. Ugyanakkor szerinte a telefon hideg, a rádió meleg medium; a film meleg, a televízió ellenben hideg, sőt prototípusa a korszerű, aktivizáló mass mediának. Nem szükséges itt részletesen kitérnünk a következetlenségek elemzésére. Csupán annyit kell megjegyeznünk, hogy e kategorizálás alapja, a füllel és a szemmel történő érzékelés közötti elvi különbség tételezése nem tekinthető sem ismeretelméleti, sem pszichológiai szempontból megalapozottnak; egyik is, másik is alkalmas az aktív, „résztevő”, kiegészítő érzékelésre. Arról nem is szólva, hogy hallás és látás teljes szétválasztása sem megalapozott: az olvasás az írott szöveget beszéddé alakítja, még ha hangtalan, „belső” beszéddé is, amint azt Henri Wald bukaresti filozófus helyesen jegyzi meg nemrég megjelent könyvében (*Homo significans*, 1970. 79).

McLuhan kultúrafilozófiai és történelemfilozófiai konstrukciója tehát nem túlságosan szilárd alapokon nyugszik.

Szóbeliség a történelem hajnalán

A kulturális fejlődés első lépcsőjén álló társadalmak mediuma a beszéd. A szóbeliség korában a legfontosabb érzék a hallás, az érzetek azonban még egységben vannak, még nem „szakosodtak”, még nem különültek el. Az emberek közvetlenül viszonyulnak környezetükhöz, a megismerés tárgyaihoz; közvetlenek és teljesek (nem szakosítottak) az emberek egymás közti viszonyai is. A közvetlen és teljes kapcsolatokra épülő kultúra tribális (törzsi) kultúra. A törzsi társadalom „zárt” (önmagának elégséges) társadalom. Mindezek valóban az ősi, primitív társadalom valóságos jegyei; ugyanakkor más, lényeges elemeket teljesen figyelmen kívül hagy a szerző. Nem is ez a fontos azonban, miután McLuhan nem szociológiai vagy etnológiai igénnyel foglalkozik a kérdéssel, hanem inkább az, hogy az egyszerű funkcionális összefüggést oksági összefüggésként tünteti föl, mintha a medium mibenléte, a beszéd, a hallás döntő szerepe okozná, teljes módon magyarázná a primitív közösség valamennyi jegyét. (Megjegyzendő még, hogy szociológiai szempontból meglehetősen zavaró az az önkényesség, amellyel McLuhan a „törzsiség” fogalmát a legkülönbözőbb társadalmakra alkalmazza, többek között például nemegyszer századunk egyes nagyhatalmainak társadalmi alakulatára is.)

A fonetikus ábécé kultúrája átmenet a szóbeliség és a vizualitás kultúrája, a törzsiség és a nyomda korszaka között. Ez az „átmenet” persze évezredekig tart, és két történelmi alakulatot fog át: a rabszolgatartó és hűbéri társadalmat — ez a körülmény azonban nemigen foglalkoztatja szerzőnket. A kézírásos szöveggel mediált kultúrában megy végbe „az érzékek szétválasztása és szakosodása, az aspektus, a hang és a jelentés szétDarabolása...” (La Galaxie Gutenberg, 44); „a fonetikus ábécé elsajátítása készíti az embert a hallás mágikus világának elhagyására és a látás semleges világára való áttérésre” (i. m. 24); „az ábécé zárta be a görögöket egy

fiktív »euklideszi térbe«. Az ábécé mind a fizikában, mind az irodalomban egy látott világra fordította le a hallott és tapintott világot, s a »tartalom« szofizmájához vezetett“ (i. m. 307). Az írásbeliség szerepe az elvonatkoztatás készségének, az absztrakt gondolkodásnak a fejlődésében nem kétséges. Itt is érvényes azonban az, amit már mondtunk az egyszerű együtthatás és az oksági viszony különbözőségéről.

A Gutenberg-galaxis kultúrájának jellemző mediuma a nyomtatott szöveg. Ez teljesen elválasztja a látást a hallástól, abszolutizálja a látás szerepét az információszerezés és -terjesztés minden területén. „Európa Gutenberggel lépett a haladás technológiai fázisába, amelyben maga a változás vált a társadalmi élet első és egyetemes normájává“ (i. m. 190); „a nyomtatás az első kísérlet egy kézi mesterség mechanizálására“ (i. m. 184). A nyomtatás technikai lényege az írás vizuális feldarabolása, az elkülönített, homogén részek ismétlődése: homogenizálás, kvantifikálás, linearitás. Ennek a technológiai modellnek megfelelően alakul ki, ismeretelméletileg, a tér kontinuitásának és homogeneitásának illúziója, a kanti apriorizmus, az analitikus (a tudományos, a mágikussal ellentétes) és mechanicista gondolkodásmód. A nyomda-technika változtatta meg tehát gyökeresen a kultúra jellegét, s ezzel az emberek egymás közötti viszonyait, a társadalmi berendezkedést: „eltörzstelenítette“ az embert, elszakította a törzsi élet modelljétől. Ezáltal „dekollektíválta“ az embert, végletesen kifejlesztette „a fonetikus ábécé individualizáló hatását“; „a nyomtatás az individualizmus technológiája“ (i. m. 193).

Az individuumokra osztott, atomizált társadalom egysége McLuhan szerint a nemzet, kultúrája nemzeti kultúra. Ennek a kovásza pedig az egységesítő medium, a nyomtatott szöveg: „A nyomtatás megmánsította a beszéd funkcióját, az érzékelés és kutatás eszközéből könnyen szállítható fogyasztási cikké alakította“ (i. m. 196); „A nyomtatás mass mediává változtatta a közönséges nyelvet, és ezzel felszabadította a modern nacionalizmus központosító és egységesítő erőt“ (i. m. 241). „A nyomtatott szöveg nemcsak fogyasztási termék és medium, hanem ez mutatta meg az embereknek, hogyan szervezzék meg rendszeresen, lineáris modell alapján minden tevékenységüket. Megmutatta az embereknek, hogyan kell nemzeti piacot és nemzeti hadsereget szervezni. Mert ez a »meleg« medium tette először lehetővé az emberek számára, hogy lássák nemzeti nyelvüket, és hogy nyelvi kapcsolat formájában láthatóvá tegyék nemzeti egységüket és erejüket“ (i. m. 169).

Amint az idézett szövegrészekből látható, McLuhan rátapint az ember társadalmiasulási és egyéniesülési folyamatának egységes és ellentétes voltára: nagyobb társadalmi egységben, szorosabb és többretű kapcsolatokban, differenciáltabb közlési módok alapján válik egyénibbé az ember. Itt ismét: a nyomdatechnikai csupán egyik eleme annak a technológiai változásnak, amely az ipari korszak hajnalán végbement.

Az elektronikus korszak új, az előbbi korszakéval ellentétes kultúrát termel ki, és ezáltal visszakanyarodik a kiindulópontához, reaktualizálja az ősi, tribális, szóbeliségre épült kultúra egyes vonásait. Mint a Gutenberg-korszaknak, ennek is van egy megelőző, átmeneti szakasza, a villamosság kora, amelyben az újszerű mediák — szikratávíró, telefon — kialakulnak és első hatásaikat éreztetik. Az elektronikus korszak jellemző mediái a rádió, a fénykép, a film és mindenek fölött a televízió. Ugyanakkor a mass media fogalmát meglehetősen önkényes módon kitágítva, McLuhan ide sorolja a korunkra jellemző közlekedési eszközöket is, az autót, a repülőgépet és így tovább. Az új mediák lényeges tulajdonsága szerinte az, hogy megalapozzák az érzetek megbomlott egységének visszaállítását, amennyiben a hallás és látás egyidejűségét segítik elő, és megint előtérbe állítják a hallást mint a közvetlen megismerés és viszonyulás eszközét. Világképünk is ezáltal változott meg: „a Gutenberg-galaxist 1905-ben elméletileg a görbült tér felfedezése osztotta fel“ (i. m. 307); „a

modern fizika nemcsak hogy odahagyja Descartes és Newton specializált vizuális terét, hanem újra beilleszkedik a nem alfabetizált világ szubtilis akusztikai terébe“ (i. m. 39). A mechanikus és feldaraboló technológiák előidézte „explózió“ után most az „implózió“ következik. „A mechanikus korszakban testünket kivetítettük a térbe. Ma, a villamosság technológiájának több mint száz éve után központi idegrendszerünket dobtuk, mint egy hálót, a földgömb egészére, megszüntetve teret és időt, legálábbis Földünkön. Gyorsan közeledünk az ember meghosszabbításainak végső fázisához: a tudat technológiai szimulálásához. Ebben a fázisban az alkotófolyamat az egész emberi társadalomra kollektív módon kiterjed, mint ahogy már eddig is, a mediák közvetítésével kiterjesztettük érzékeinket és idegrendszerünket“ (Understanding Media, 19).

Az elektronikus technológiák ezáltal McLuhan szerint aláássák az individualizmust, ismét sokoldalúvá, globálissá teszik az emberi kapcsolatokat, kollektivizálják a társadalmat, újra a törzsiség jegyeit emelik előtérbe kultúránkban. Ez a modern törzsiség azonban már egyetemes jellegű, az egész emberiségre kiterjedő. „A villamosság által összeszűgített földtekénk már nem egyéb egyetlen falunál“ (i. m. 20). Korunk valóságának reális vonására mutat rá McLuhan, pontosabban fejlődési tendenciájára, irányára. A korszerű mass mediák valóban hatalmasan előmozdítják az ember társadalmiasulását, zsugorítják a távolságokat, összekapcsolnak távoli területeket, kultúrákat, társadalmakat. Azonban a fokozódó társadalmiasulás — a viszonyok összetettsége, az egymásrahatások bonyolódó láncolata — nem egyedül a mass mediák következménye; ezek maguk is inkább választ jelentenek a modern, iparosult, városiasodott társadalom szükségleteire. És önmagukban nem oldják fel korunk alapvető ellentmondásait, terjedésük önmagában nem szünteti meg világrések, országok, népek fejlődésbeli különbségeit, gazdasági-politikai rendszerek ellentéteit, márpedig e nélkül a „globális falu“, az egyetemesített emberiség megvalósítása elképzelhetetlen.

Illetve csak elképzelhető: az utópia területén és eszközeivel minden lehetséges. Különös, modern utópia a McLuhané: intuitív módon realiztikus elemek keverednek benne a valóság felett átsuhanó képzeletelemekkel, a tőkésrendszer apológiájába illeszkedő nézetek az aktív humanizmus jegyében fogant, realiztikus-kritikai gondolatokkal. Az amerikai társadalmat osztály nélküli társadalomnak, a társadalmi egyenlőség és homogenitás eszménye megtestesítésének tartja (i. m. 199). Korunk demokratikus és szocialista főekvéseit, a közügyek intézésében való részvétel igényét a mass mediák és csak azok számlájára írja, és ily módon a kérdést teljesen megoldhatónak találja, nem is gondol a gazdasági és politikai struktúrák megváltoztatásának szükségességére. Ugyanakkor azonban határozottan leszögezi humanista álláspontját a globális emberi felelősség kérdésében: „A villamosság korában, amidőn központi idegrendszerünk technológiai kivetítésével az egész emberiség iránt elkötelezzük magunkat..., minden cselekedetünk következményében is szükségszerűen és mélységesen részt veszünk. Az írástudó nyugati ember flegmatikus és kívülálló magatartása már nem lehetséges számunkra... a villamosság sebessége a végsőkig fokozta az emberi felelősségérzetet“ (i. m. 20).

Nem igaz, hogy ez már egészen megtörtént. Igaz, hogy így kell lennie. És ebben feltétlenül egyetérthetünk McLuhannel.

Lásd Bodor András: *a mcluhanizmus — az amerikai pop filozófia és történelem*. Korunk, 1968. 3 és Semlyén István: *Mass media és permanens oktatás*. Korunk, 1970. 11.